

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО СВОГО ЗДОРОВ'Я

У сучасних умовах модернізації освіти проблема формування у молоді ціннісного ставлення до власного здоров'я й здоров'я тих, хто її оточує, стає особливо актуальною, оскільки стресові соціальні, екологічні, психічні навантаження все частіше призводять до катастрофічного погіршення її духовного, психічного й фізичного здоров'я.

На жаль сучасні студенти не вважають своє здоров'я найважливішою життєвою цінністю. Тому важливо, щоб вони опанували теоретичними й практичними знаннями чинників і способів зміцнення здоров'я. Великого значення при цьому має звичка постійно здійснювати заходи, що спрямовані на формування, зміцнення й збереження свого здоров'я й здоров'я тих хто оточує, на основі формування ціннісного ставлення до нього.

Тому виникає потреба виявити та теоретично обґрунтувати комплекс педагогічних умов як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм і методів, що спрямовані на застосування в теорії та практиці ефективності формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я.

Обґрунтуванню й впровадженню педагогічних умов у вищу освіту присвячені наукові праці С. Даньшевої, Л. Журинської, А. Калініченко, Н. Сопневої та ін. [1; 2; 3; 4], проте педагогічні умови ефективності формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я ще не знайшли достатнього теоретичного обґрунтування й тому потребують наукового розгляду.

Для визначення педагогічних умов формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я з'ясуємо сутність

поняття „педагогічна умова”, що визначається через з’ясування такої базової категорії як „умова”.

Аналізуючи науково-педагогічну літературу, було виявлено різні підходи до визначення поняття – „умови”.

У широкому розумінні „умова” виступає чинником, що забезпечує досягнення особистістю поставленої мети.

Із філософської точки зору, умови – це сукупність процесів та відношень, що необхідні для виконання, існування чи зміни обраного об’єкта.

Тоді, як Л. Журинська з педагогічної точки зору, під „умовами” розуміє: по-перше, уявлений результат дій учасників; по-друге – чинники, що існують і впливають на процес досягнення мети [2, с.7].

М. Зверєва під педагогічними умовами розуміє змістовну характеристику компонентів (зміст, організаційні форми, засоби навчання та характер взаємин між вчителем та учнями), що конструюють педагогічну систему [5].

С. Гончаренко та ін. визначають педагогічні умови як сукупність заходів (об’єктивних можливостей) педагогічного процесу [6].

На думку Л. Найн, педагогічні умови це сукупність об’єктивних можливостей змісту, форм, методів, засобів і матеріально-просторового середовища, що спрямовані на вирішення поставлених завдань [7].

Б. Гершунський підкреслює, що є певна сума наукових знань, які педагог повинен засвоїти до моменту ухвалення педагогічних рішень, тобто до початку роботи з дітьми. До організації навчально-виховного процесу повинні бути чітко визначені („сконструйовані”) мета, зміст, методи, організаційні форми майбутньої навчально-виховної діяльності [8].

Виходячи із зазначеного вище, можна визначити педагогічні умови як комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, що забезпечують досягнення конкретної мети (у нашому випадку формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров’я).

Для визначення педагогічних умов формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних

навчальних закладів до свого здоров'я було виділено два етапи аксіологічної спрямованості: мотиваційно-когнітивний та емоційно-діяльнісний.

Завдання що вирішуються на даних етапах надають можливість забезпечити високу ефективність формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я (табл. 1.1.).

Спрямованість етапів формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я обумовлюється тими позитивними змінами, що відбуваються у студентів на особистісному рівні де домінують цінності здоров'я та здоровий спосіб життя. А саме:

– мотиваційно-когнітивний етап формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я спрямований на: створення підґрунтя для активізації прагнень студентів до засвоєння цінностей здоров'я та керування ними у своїй подальшій професійній діяльності й у повсякденному житті; отримання ними інформації про сутність здоров'я та його цінність, шляхи його зміцнення й збереження;

Таблиця 1. 1.

Завдання етапів формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я

Етап	Завдання етапу
Мотиваційно-когнітивний	активізація прагнень студентів до засвоєння цінності здоров'я й керування ними у своєму подальшому житті; підвищення обізнаності студентів про: а) сутність здоров'я, цінність здоров'я, ціннісне ставлення до здоров'я; б) розкриття шляхів реалізації добутого досвіду із ціннісного ставлення до здоров'я.

Емоційно-діяльнісний	створення у студентів стійкого позитивного ставлення до здоров'я як цінності та її інтеріоризації; пошук та використання методів і засобів, що сприяють використанню набутого досвіду з формування ціннісного ставлення до здоров'я у подальшому професійному та повсякденному житті та його перетворення у стійке особистісне утворення.
----------------------	--

– емоційно-діяльнісний етап – оцінка набутих знань має сенс тільки тоді, коли студенти одержують ці знання. Студенти переосмислюють набуті знання й формують власне ставлення до здоров'я, інтеріоризуючи їх; шукають та використовують методи і засоби, що сприяють використанню набутого досвіду з формування ціннісного ставлення до здоров'я у подальшому професійному та повсякденному житті та його перетворення у стійке особистісне утворення. На нашу думку, головне завдання викладача на даному етапі полягає саме у створенні сприятливого підґрунтя для виховання у студента ціннісного ставлення до здоров'я й життя в цілому. Тільки на цьому етапі можна виявити прагнення студентів до реалізації (у своєму житті) набутих знань про цінність здоров'я й тільки тоді можна вважати, що у них сформоване ціннісне ставлення до свого здоров'я.

Треба зазначити, що поділ вищеназваного процесу на такі етапи є умовним, тому що всі етапи взаємопов'язані між собою й забезпечують, тим самим, комплексне формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я.

Окресливши завдання кожного з етапів процесу формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я обґрунтуємо педагогічні умови, що сприятимуть формуванню у студентів ціннісного ставлення до свого здоров'я у навчально-виховному процесі.

Процес формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я набуває ефективності за таких педагогічних умов:

– створення позитивної мотивації формування в студентів потреби бути здоровими;

– використання інтерактивних методів навчання, що спрямовані на формування в студентів ціннісного ставлення до здоров'я;

– упровадження програми формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я, що передбачає використання освітньо-виховних та креативних можливостей дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки.

Обґрунтуємо вищезазначені педагогічні умови, що сприятимуть ефективному формуванню ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я.

Щодо першої педагогічної умови – створення позитивної мотивації формування у студентів потреби бути здоровими, зазначаємо, що основним у формуванні ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я є: наявність у студентів позитивної мотивації до розуміння свого здоров'я як цінності; особистісні якості викладача; потреба в самовдосконаленні.

Ми вважаємо, що основним елементом формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я є мотивація до розуміння свого здоров'я як цінності.

В. Курило підкреслює, що, мотиви являють собою своєрідний двигун усього дидактичного процесу. Вивчення та вірне використання діючих мотивів, формування потрібних, що спрямовують розвиток особистості та її рух у необхідному напрямку, є серцевиною педагогічної праці [9].

Дуже цікава думка В. Асєєва у аспекті нашої проблеми, про те, що процес формування мотивації складається з двох механізмів: перший механізм він називає „знизу догори”, а другий – „згори донизу” [10].

Сутність першого механізму мотивації полягає у тому, що традиції які склалися стихійно, й умови, що спеціально створені в освітньому процесі вибірково актуалізують окремі ситуаційні спонукання, які при систематичній актуалізації

поступово закріплюються й переходять у більш стійкі мотиваційні утворення.

Сутність другого механізму мотивації полягає в засвоєнні спонук, мети, ідеалів, що вже надаються студентам „у готовому вигляді” і повинні сформуватися у них, а студенти повинні самі перетворити їх із зовнішнього сприйняття у такі, що діють реально. У цьому разі пояснення змісту спонук, що формуються, їхнє співвідношення з іншими у значній мірі полегшує студентам внутрішню змістовну роботу й позбавляє їх стихійного пошуку, що нерідко буває помилковим.

Перший механізм спирається в основному на природні посилення тих спонук, що за своїм змістом можуть бути вихідним пунктом формування ціннісного ставлення до свого здоров'я; тоді як другий механізм спирається, в основному, на штучну змістовно-розумову переробку системи мотивації, що діє. При цьому перший механізм стимулюється в основному зміною зовнішніх умов у вузівському навчанні, другий – змінами внутрішньо-особистісного „середовища” через розумово-вольову роботу із переосмислення студентами свого ставлення до здоров'я як цінності.

Повноцінний процес формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я повинний складатися з цих двох механізмів. Це пов'язано з тим, що навіть спеціально організовуючи діяльність, що спрямована на формування ціннісного ставлення до здоров'я, не можна бути впевненим, що сформуються тільки потрібні за змістом спонуки. Тому необхідно доповнити цей механізм іншим, надаючи студентам потрібні норми поведінки й ідеали, пояснюючи їм зміст і необхідність формування ціннісного ставлення до свого здоров'я.

Ю. Трофімова, В. Рибалка та П. Гончарук уявляють мотивацію у двох видах: „інтегративна” (внутрішня) та „інструментальна” (зовнішня) [11].

Внутрішня мотивація передбачає здійснення студентами певних дій спираючись на особисті бажання,

оскільки результат дії сприятиме оновленню їхнього внутрішнього світу. Перевага у студентів зовнішньої мотивації свідчить про те, що вони у своїй діяльності керуються тими вимогами, що надаються суспільством та фаховою підготовкою.

Внутрішня та зовнішня мотивація у студентів мають бути тісно пов'язані між собою, що може сприяти ефективному досягненню мети формування у них ціннісного ставлення до свого здоров'я. Орієнтація на ставлення до здоров'я, як до цінності повинна бути внутрішнім переконанням студентів, результатом їхніх власних прагнень та особистісного вибору (внутрішньої мотивації). Внутрішня мотивація це якісно новий рівень зовнішньої мотивації. Тобто, зовнішні фактори, що спонукають студентів до певної діяльності, в процесі їх переосмислення та сприйняття можуть стати ідеалами окремої особистості студентів, їхніми внутрішніми переконаннями. У цьому велику роль відіграє викладач вищого педагогічного навчального закладу, який формує у студентів потребу цінувати здоров'я й бути здоровим на рівні задоволення від цього процесу.

Отже, створення у студентів позитивної мотивації на формування потреби бути здоровими залежить у значній мірі від особистісних якостей викладача.

Продовж занять студенти достатньо часу спілкуються з викладачами і мають змогу бачити ставлення викладачів до оточуючої дійсності. Говорячи про роль особистості педагога в процесі навчання студентів, доречно згадати вислів В. Сухомлинського: „виховують, навчають ані програма, ані підручник, ані метод, а особистість і лише особистість вчителя!”[12].

Аналіз анкетування, що проводилось серед студентів у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, показав, що у шкалі найважливіших характеристик „ідеального” педагога перше місце займають товариськість, відносини зі студентами, емоційна чутливість, артистичність, життєва позиція.

Професія педагога вимагає обдарованості і спеціальної, і загальної. Загальна обдарованість педагога виявляється в особливостях мови, мислення, в рисах вдачі, світогляді в цілому, в його захопленнях спеціальними видами діяльності.

Як справедливо відзначає С. Єлканов, разом із знанням предмету викладання і його методики, особливе значення має психолого-педагогічна підготовка вчителя (знання психології, історії і теорії педагогіки, технології педагогічного процесу). „При цьому якісна характеристика професійної підготовленості вчителя, – указує він, – залежить не від кількості засвоєних ним знань і умінь, а від розвиненості у нього емоційно-мотиваційної сфери, тобто від рівня загального психічного розвитку” [13, с. 7].

Досвідченість або стаж роботи вчителя ще не припускає високий рівень педагогічної майстерності. Педагогічна діяльність припускає сформованість конструктивних здібностей, дидактичних, організаційних, комунікативних, гностичних, експресивних та ін. Можна припустити, що розвинені всі разом узяті, ці здібності істотно полегшують роботу викладача у процесі формування мотивацій ставлення студентів до здоров'я як до особистісно значущої цінності.

Для викладачів з яскраво вираженими дидактичними здібностями характерні такі якості як розум, послідовність, ясність, критичність, спостережливість, творчість.

Організаторська діяльність припускає сформованість здібності ставити мету й організовувати її виконання, відчувати настрій студентів і керувати ним.

Блок комунікативних здібностей забезпечує успішність комунікативної діяльності. Здатність обирати вірний тон, співпереживати, швидко знаходити спільну мову з різними людьми в будь-яких обставинах становлять до якостей мови наступні вимоги: переконливість, значність, логічна спрямованість.

Блок перцептивних здібностей включає здатність відмічати психічні особливості інших, об'єктивно оцінювати, аналізувати поведінку і вчинки.

Блок експресивних здібностей може бути інструментом дії на студентів, оскільки включає здатності стримувати себе, логічно доводити, переконливо відстоювати свою позицію, особистим прикладом впливати, заряджати своїм оптимістичним настроєм.

Емоційна дія – одна з найсильніших і вірніших шляхів збудження інтересу до знань про здоров'я й цінність здоров'я. Краса, образність, емоційна напруженість визнається в умілому викладанні матеріалу викладачем і передається студентам. Щира захопленість викладача предметом позитивно впливає на студентів. Під час викладання навчальних дисциплін, викладач привертає їхню увагу, зачаровуючи щирістю відчуттів і наповненістю емоцій. Важливим на думку В. Ільєва є „... сценічна чарівливість, сценічний темперамент, здібність до перевтілення, заразливість і переконливість, сценічно яскраві зовнішні дані” [14; с. 252]. Через емоції викладач звертається до свідомості студентів. Т. Руднева, підкреслює, що переконливість, як професійно-значуща властивість педагога, дозволяє впливати на студентську аудиторію логікою і цілеспрямованістю міркувань і вчинків [15]. Дуже важливий темперамент вчителя, що знаходить своє відображення в результатах вирішення педагогічних завдань. Завдання вчителя – використовувати у роботі позитивні властивості темпераменту, а негативні компенсувати за рахунок педагогічної техніки (режисура заняття, обміркування видів своєї діяльності, розробка прийомів включення студентів у вирішення дидактичних завдань й ін.). Дослідники відзначають, що успіх пошуку способів і методів продуктивного навчання багато в чому визначають режисерські здібності вчителя.

У мистецтві викладання надзвичайно важливі комунікативні уміння викладача й педагогічна техніка, уміння використовувати свої особистісні можливості для вирішення виховних завдань. Серед комунікативних

умінь, на нашу думку, основними є емпатія, співпереживання, уміння поставити себе на місце іншого, емоційно відкликатися на переживання інших.

Органічною є поведінка викладача, в якій поєднуються техніка і технологія. Педагогічна технологія є здатністю вчителя використовувати себе самого як інструмент виховної дії. Педагогічна техніка – сукупність засобів, що допомагають реалізувати себе в діяльності. Зміст педагогічної техніки складають наступні компоненти: мова, жести, міміка, рухи, зовнішня естетична виразність. Правильна дикція, хороша артикуляція, інтонаційна виразність мови, багатство лексики здатні захопити слухачів.

Формувати духовний світ студентів може тільки духовно багатий педагог, який пережив і переживає на особистому досвіді муки і радості творчості, знаходиться в постійному пошуку, й який здатний заразити цим пошуком студентів.

Професійна придатність до педагогічної діяльності припускає наявність у людини духовного, психічного і фізичного здоров'я, хороших мовних даних, врівноваженості нервової системи, здатності витримувати дію сильних подразників й ін. До особистісних якостей, що характеризують придатність до педагогічної діяльності, І. Харламов відносить схильність до роботи з дітьми, тактовність, спостережливість, розвинену уяву, високу вимогливість до себе [16].

Високі вимоги ставляться до тих сторін особистості викладача, що пов'язані з його особистою етичною чарівливістю й впливом на студентів, що складає область комунікативно-стимулюючої діяльності викладача. Ця діяльність включає прояв любові до студентів, душевного ставлення, теплоти, чуйності й турботи про них, тобто справжнього гуманізму в широкому сенсі цього слова. Ніщо так негативно не позначається на студентах, як сухість, черствість і казенний тон викладача. Інакше відносяться студенти до того викладача, який проявляє до них доброзичливість, цікавиться їхніми

запитами й інтересам, уміє завоювати їх довіру і пошану у навчальній і позанавчальній роботі.

У великій мірі саме від викладача залежить зацікавленість студентів до навчальної дисципліни. Через викладача формується їх ціннісне ставлення до здоров'я й до життя в цілому. Викладач, повинен максимально спиратися на активно-розумову діяльність студентів; вести навчальний процес на оптимальному рівні їхнього розвитку; підтримувати позитивний емоційний тонус навчального процесу. Педагог повинен виховувати своєю поведінкою. Виховувати не означає говорити дітям хороші слова, наставляти їх, а, перш за все, самому жити по-людськи. Хто хоче виконати свій борг стосовно дітей, той повинен почати виховання з самого себе. Не випадково академік М. Амосов підкреслював, що добути і зберегти здоров'я може тільки сама людина [17; с. 162].

Професійно-значущі якості викладача вищої школи мають вплив на формування стилю взаємин із студентами і на проблему гуманізації цих взаємин, що не може не позначатися позитивно на формуванні ціннісного ставлення студентів до свого до здоров'я й здорового способу життя в цілому.

Саме у спілкуванні закладений величезний резерв навчання й виховання. К. Ушинський писав про те, що контакт – це двері, через які можна проникнути у душу, що опановує науку [18].

Спілкування у вищій школі виконує глибшу функцію, ніж просто контакти між людьми. Будь-який вид спілкування в парі „викладач – студент”, незалежно від ситуації, є таким, що виховує.

Гуманістичне виховання має на своїй меті гармонійний розвиток особистості й припускає гуманний характер стосунків між учасниками педагогічного процесу. В. Сластьонін, І. Ісаєв, Е. Шиянов й ін. позначаючи такі стосунки уживають термін „гуманне виховання” [19;20; 21].

В. Сластьонін відзначає, що гуманістичне виховання пов'язано з реалізацією принципу професійно-етичної взаємовідповідності, що обумовлюється

закономірністю, згідно якої готовність учасників педагогічного процесу прийняти на себе турботи про долю людей, про майбутнє нашого суспільства неминуче припускає їх гуманістичний спосіб життя, з дотриманням норм педагогічної етики [19].

Спілкування викладача зі своїми вихованцями є ланцюжком взаємопов'язаних і взаємообумовлених один з одним контактів, що здійснюються в різних формах (видах) і обставинах. На думку В. Грехнева особливу роль в цьому ланцюжку відіграє навчальна дисципліна. Будь-яка навчальна дисципліна уже містить певні підстави для виховної дії, для духовних контактів, ґрунтового обміну думками, серйозної розмови про життя. Щоб сформувати стійкий інтерес у студентів до дисципліни, що викладається, викладач повинен найбільшу увагу приділяти змістовності, глибині науки і в зв'язку з цим, звичайно, методиці її викладання, а також так будувати процес спілкування у викладанні навчального курсу щоб у ньому було якомога більше цікавого – всього того, що так чи інакше виходить за рамки звичайного, норми [22].

Проте формування гуманістичних взаємин у системі „викладач-студент” неможливо без знання деяких особливостей психології спілкування на занятті. Видатний психолог О. Леонтьєв підкреслював, що проблема навчання – це, перш за все, проблема психології спілкування [23]. На його думку, педагогічне спілкування – це професійне спілкування вчителя з учнями на уроці й поза ним, що спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату” [23]. Це, зазвичай, стосується й спілкування між викладачами і студентами.

С. Виготський, О. Леонтьєв, називають спілкування однією з необхідних умов привласнення індивідом досягнення історичного розвитку людства [24; 25].

Вплив спілкування важко виміряти, але можна бачити у реальній дійсності. Спілкування студентів із викладачем створює різні види стосунків, опосередкований вплив яких на інтерес до студентів дуже великий.

Професійна значущість педагогічної комунікації припускає наявність у педагога високої комунікативної культури.

У педагогічній діяльності товариськість виступає не тільки як особистісна, а головним чином як професійно-особистісна якість людини – педагога. В. Кан-калік відзначає, що товариськість – це єдність трьох компонентів: потреби в спілкуванні, емоційного самопочуття до, під час і після спілкування, комунікативних навичок і умінь[25].

В. Кан-калік, М. Никандров виділяють наступні компоненти професійно-педагогічного спілкування:

- наявність стійкої потреби у систематичному спілкуванні зі студентами з різних галузей;

- органічна єдність особистих професійних показників товарищескості; відчуття емоційного благополуччя на всіх етапах спілкування;

- плідність спілкування, його позитивний вплив на інші компоненти педагогічної діяльності; здатність до здійснення педагогічної комунікації;

- наявність комунікативних навичок і умінь [25].

Психологи Е. Натанзон, Л. Фрідман [26;27;]. розробили досить чіткі характеристики різних стилів педагогічного спілкування. У сучасній вищій школі панує авторитарний стиль („разючі стріли”) спілкування і часто зустрічається ліберально-потуральний („пліт, що пливе”). Найбільш продуктивним і оптимальним вважається демократичний стиль („бумеранг, що повертається”). Він виявляється в тому, що керівник спирається на думку колективу. Викладач прагне донести мету діяльності до свідомості кожного з студентів, залучаючи тим самим усіх до активної участі в обговоренні теми. Своє завдання вбачає не тільки в контролі та координації, але і у вихованні, при цьому заохочуючи кожного студента до самовдосконалення. Демократичний викладач старається найбільш оптимально розподілити навантаження, з урахуванням індивідуальних особливостей і здібностей кожного студента, розвиваючи їх ініціативу. Основні способи спілкування такого викладача – прохання, порада, інформація.

В. Симонов вважає, що найбільш бажаний і сприятливий демократичний стиль взаємоспілкування викладача і студента, тому що демократичний стиль – це стиль творчий, діловий із урахуванням наукових рекомендацій, конкретних завдань і умов, із урахуванням творчих здібностей і спроможностей кожної особистості, кожного виконавця [28].

Є „змішаний стиль”, що характеризується переважанням двох стилів: межі автократизма-демократизма (спочатку йде форма спілкування, а потім – зміст діяльності), межі демократизма-автократизма. Можуть бути і такі поєднання, як суміш демократичного стилю з ліберальним, ліберального з демократичним. Рідко – автократичний і ліберальний, ще рідше – риси ліберального з автократичним. У вищих навчальних закладах домінує авторитарний стиль і досить часто зустрічається ліберальний.

Основною ознакою демократичного спілкування є встановлення особливих стосунків. На думку В. Сухомлинського, це духовна спільність, взаємна довіра, відвертість, доброзичливість [12].

Співпраця в навчанні це встановлення, перш за все, повного взаєморозуміння між педагогами і студентами, причому, не стираючи межі між викладачем і студентами – довірливі стосунки на основі авторитету викладача і повноправності студентів.

Головним у сучасній вищій школі є, на нашу думку, перебудова процесу навчання на засаді гуманізації стосунків викладача і студентів. Їх співпраця повинна бути спрямована на те, щоб кожен студент міг добитися успіху. Навчити їх вчитися, розбудити сили добра, які в них є, оточити піклуванням, на цьому повинні зосередитися викладачі. Це досягається за допомогою спеціальної технології навчання (різних засобів і прийомів), що стимулюють навчання.

Студент в освітньому процесі повинен виступати суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності, тому що, на думку, Д. Белухіна кожна особистість унікальна [30].

Проблема стосунків у навчально-виховному процесі відображає характер спілкування серед його учасників і є складним чинником спільної навчальної діяльності педагога і студента. Вплив стосунків на статус студента в навчальній діяльності, на його працездатність поза сумнівом. Стосунки частіше всього залежать від викладачів, який орієнтується не стільки на педагогічну доцільність побудови і організації спільної діяльності, скільки на пред'явлення авторитарних вимог. Психологічний бар'єр, що виникає при цьому, заглиблюється постійними настирливими докорами, звинуваченнями студентів у недбайливості, лінощах, відсутності дисципліни на заняттях. І саме це негативно впливає на працездатність, самоорганізацію діяльності та потребу в самовдосконаленні студентів.

Процес самовдосконалення дуже важливий для студентів. Він залучає до своєї діяльності значний комплекс якостей та цінностей і припускає бути вільним, самостійним в оцінках, думках, дає студентам можливість управляти своїм власним життям. Самовдосконалення включає самоповагу, що складається з розуміння цінностей, тверезу і критичну самовпевненість, креативність, а також творчість, здатність своїми успіхами укріпити і розвинути всю решту позитивних якостей і цінностей особистості. Для студентів є важливим щире визнання і схвалення їх досягнень людьми що їх оточують, це надає їм можливість вести активне і діяльне життя.

Таким чином, студенти, пізнаючи самих себе, чіткіше формують свій власний ідеал – якими вони хочуть бути, як вони можуть досягти досконалості, що таке щастя та в чому сенс існування. Адже життя – це шанс багато що випробувати, пізнати і багато що зробити (стати людиною, що має самоповагу, відчуття власної гідності, можливість і здатність управляти своїм власним життям, бути вільним, незалежним і самостійним в оцінках, думках і вчинках. Любити і одержувати у відповідь таке ж відчуття, залишити після себе здорове, повноцінне покоління. Включаючи в

поняття ідеалу всі ці цінності, студенти можуть сформувати власний ідеал здорової особистості.

Самовдосконалення це єдність двох її складових – самоосвіти і самовиховання, при цьому мотивація досягнення виступає як рушійна сила діяльності з самовдосконалення. Самоосвіта це одночасне набуття нових знань і вдосконалення своїх здібностей, вироблення вмінь і навичок самостійної роботи, систематична самостійна пізнавальна діяльність особистості, яка зумовлена суспільними і особистісними потребами, що виходять за межі планів і програм навчальних установ системи освіти. Самоосвітня діяльність є успішною лише за умов її цілеспрямованого характеру. Самовиховання є вищою формою самовдосконалення, цілеспрямований процес розвитку власних здібностей. Результатом самовиховного процесу виступає розвиток особистості та її самореалізація.

Потреба в самовдосконаленні не виникає сама по собі, її потрібно виховувати, прищеплювати, моделювати упродовж всього навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Формування у студентів потреби в самовдосконаленні, стосовно здоров'я це довготривалий навчально-виховний педагогічний процес, у якому проявляються різноманітні позитивні й негативні мотиви, фактори, як зовнішні, так і внутрішні. Серед зовнішніх – особистість викладача, зміст навчання і методика викладання. Серед внутрішніх – мотиви, інтереси, ціннісні орієнтири, рівень розвитку особистісних якостей, самооцінка стану здоров'я.

Самовдосконалення студентів неможливе без їхнього спрямування до самооздоровлення, що базується на знаннях свого організму, його індивідуальних особливостей, на самоаналізі й самооцінці рівня здоров'я, самопрогнозуванні.

Другою педагогічною умовою формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я є використання інтерактивних методів навчання, що спрямовані на формування в студентів ціннісного ставлення до

здоров'я. Формувати ціннісне ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я дозволяє використання інтерактивних методів навчання під час вивчення дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки. Інше питання, чи зможе викладач реалізувати ці можливості так, щоб у студентів виникло стійке бажання не тільки отримувати ці знання, але і активно використовувати їх у процесі збереження й зміцнення власного здоров'я. Інтерес студентів, формуючись під впливом особистості викладача, згодом усвідомлюється ними саме у зв'язку з цим впливом: цікавий предмет, інтерес до занять зв'язується студентами в одне ціле з особистістю педагога, з відношенням до нього.

У вищому педагогічному навчальному закладі студентів повинні навчити: використовувати резервні сили свого організму; оволодівати життєвими навичками здорової поведінки; спілкуватись з людьми; передбачати наслідки своєї поведінки та вміти приймати своєчасні рішення; формувати цінності й переконання, що сприяють свідомому вибору здорової поведінки та наміру дотримуватись її протягом життя.

Вирішити ці завдання можна використовуючи інтерактивні методи навчання. Термін „інтерактив” походить від англійського слова „interakt”, де „inter” – взаємний і „act” – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Інтерактивні методи передбачають спільне навчання (навчання в співпраці): і ті, кого навчають, і хто навчають – є суб'єктами навчання. Викладач при цьому виступає лише в ролі більш досвідченого організатора процесу навчання, а всі учасники процесу взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку. Ті, хто навчається, занурюються в реальну атмосферу ділової

співпраці з розв'язання проблем, оптимальну для формування необхідних навичок і якостей [31].

При інтерактивному навчанні не може бути домінування одного учасника навчального процесу над іншими, однієї думки над іншою, а студенти вчаться бути демократичними, критично мислити, приймати продумані рішення, спілкуватися зі своїми одногруппниками. Інтерактивні технології навчання при викладанні дисциплін циклів природничо-наукової підготовки та підготовки за фахом сприятимуть кращому відпрацюванню та дотриманню певних моделей поведінки, що допоможе студентам зберегти та покращити власне здоров'я й навчитися його цінувати.

Інтерактивні методи дають змогу задіяти не тільки свідомість людини, але її почуття, емоції, вольові якості, тобто залучають до процесу навчання „цілісну людину”. Це сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Інтерактивні методики можна використовувати у ході лекційних і практичних занять у тому числі й з теоретичних дисциплін і під час самостійної роботи студентів. Інтерактивні методики, засновані на навчанні через дію, відтворюють ситуації, взаємини, завдання, характерні для повсякденної роботи студентів.

Як відомо, навички набуваються в діяльності, через прийняття рішень та відпрацювання моделей поведінки. Тому на відміну від традиційного викладання дисциплін циклів природничо-наукової підготовки та підготовки за фахом, коли викладач переважно говорить, а студенти слухають, на заняттях із цих дисциплін слід використовувати інтерактивні методи навчання, що базуються на активній участі самих студентів у процесі набуття знань.

Із практики можна сказати, що при викладанні вище зазначених дисциплін найбільш ефективними методами навчання вважаються:

- „мозковий шторм”, або брейншторм;
- обговорення великою групою („спрямована дискусія”);
- робота та виконання вправ у малих навчальних групах;

- рольова гра;
- дебати, дискусії;
- розгляд та аналіз конкретних життєвих ситуацій;
- виконання проектів;
- перегляд і обговорення тематичних відеофільмів.

Використання таких методів забезпечує творчу співпрацю між студентами та викладачем.

Розглянемо деякі з методів.

Як свідчать опитування педагогів, робота в групах – це улюблена і найуживаніша в навчальному процесі технологія. Дискусії та обговорення можна проводити цілим курсом студентів. Однак вони набагато ефективніші, коли їх проводять у групах (зокрема, якщо курс великий, а час обмежений). Групове обговорення максимально підвищує активність і внесок кожного учасника. Дискусія допомагає уточнити власні уявлення, усвідомити почуття і ставлення. Обговорення в групах дає змогу студентам більше дізнатися один про одного, стимулює вільний обмін думками, збільшує ймовірність того, що вони краще зрозуміють почуття й позиції інших. Робота в групах розвиває життєві навички активного слухання, співпереживання, співробітництва, упевненої поведінки і толерантності. Для ефективної організації роботи в групах викладач-тренер повинен:

- чітко формулювати мету: вивчити тему, обговорити ситуацію, проблему;
- сформулювати запитання, запропонувати ідеї або варіанти рішень;
- повідомити скільки часу відводиться на це завдання;
- сформувати групи (бажано з 2-6 осіб), використовуючи різні прийоми об'єднання;
- розташувати групи так, щоб учасники кожної сиділи поряд і добре чули одне одного;
- запропонувати групам обрати того, хто записуватиме запропоновані варіанти і стежитиме за дотриманням простих правил. Після обговорення на прохання тренера протоколісти або бажуючі розповідають про те, як відбувалося обговорення й які рішення було прийнято, тобто презентують свою роботу.

„Мозковий штурм”, або брейнсторм як один із системних методів пошуку ефективний в активізації колективної творчої діяльності. Перший і основний принцип мозкового штурму полягає у тому, що ніхто не повинен висловлювати оцінку або критику на адресу будь-якої ідеї, що виникла в ході обговорення.

„Мозковий штурм” починається з того, що всім пропонується поділитися ідеями які прийшли їм на думку з приводу проблеми, що обговорюється. Особливо вітаються незвичайні ідеї. Учасникам мозкового штурму пропонується відійти від традиційного підходу до проблеми.

Правила „мозкового штурму” такі: кожний учасник може вільно висловлювати пропозиції; учасники висловлюються по черзі, точно і коротко; будь-які пропозиції приймаються і схвалюються учасниками; ведучий записує всі пропозиції, можна розвивати попередні ідеї. Ведучий повинен записувати пропозиції на плакаті або на дошці для того, щоб їх постійно бачили всі учасники.

На творчі здібності учасників значною мірою впливає та атмосфера, в якій вони працюють. Щоб створити творчу атмосферу необхідно: поставити проблему; зібрати дані, що стосуються проблеми та детально їх вивчити; виробити можливі рішення; перевірити обране рішення.

„Мозковий штурм” добре працює на самому початку процесу розв’язання проблеми або у тому випадку, якщо цей процес зайшов у глухий кут.

Метод „мозкового штурму” припускає, що кожна людина має творчі здібності, але певні внутрішні та соціальні чинники не дають їй змоги повною мірою використовувати свій творчий потенціал. У ході „мозкового штурму” всі обмеження усуваються, і потенціал може бути використаний повністю.

Ефективним та цікавим методом роботи є „рольова гра”, яка подобається всім учасникам навчального процесу.

Рольова гра це неформальна постановка, у процесі якої учасники без попередньої підготовки розігрують сценки або ситуації. Вони уявляють себе вигаданими персонажами, які моделюють реальні життєві історії та ситуації.

Рольова гра є ефективним методом апробації нових моделей поведінки. Під час рольової гри учасники діють не від свого імені, а демонструють поведінку та висловлюють почуття умовного персонажа. Зазвичай це набагато легше, ніж діяти від себе особисто. Вона дає змогу „відчувати на собі” всі емоції, які можуть виникнути під час такої ситуації, та відпрацювати найбільш оптимальну модель поведінки у безпечних умовах. Це також допомагає краще зрозуміти почуття уявного персонажа і розвинути навички емпатії (співпереживання).

Крім того, завдяки рольовій грі учасник має змогу краще зрозуміти і висловити свої почуття без побоювання розкритися і бути висміяним. Це – чудова можливість для практичного відпрацювання навичок у ситуаціях близьких до реальних. Рольова гра вимагає певних навичок від тренера і від учасників тренінгу.

Для ефективної організації цього методу треба:

- описати модельну ситуацію, яку треба інсценувати;
- розказати учасникам, як вони мають діяти, запропонувати сценарій або вони можуть навести свій варіант сценарію;
- відібрати охочих або розкутих, енергійних учасників, щоб вони продемонстрували сценку перед студентами; обрати і для себе одну з провідних ролей;
- використовувати допоміжний реквізит: капелюшки, картки з іменами, костюми, маски – усе, що можна виготовити на місці або приготувати заздалегідь;
- якщо можливо обіграти ситуацію з гумором;
- після закінчення сценки обов’язково обговорити її;
- об’єднати студентів у групи, нехай вони зіграють між собою цю чи подібну сценку. Таким чином можна уникнути ніяковості, спричиненої необхідністю виступати перед усією групою.

Після завершення обговорення тренером робиться висновок.

Отже, застосування інтерактивних методів навчання під час вивчення дисциплін природничо-наукового циклу та циклу фахової підготовки, є ефективним, привабливим та

цікавим методом роботи зі студентами, завдяки чого підвищується інтерес як до цих дисциплін, так зростає мотивація у студентів вести здоровий спосіб життя, застосовувати набуті знання на практиці, цінувати і берегти своє здоров'я й здоров'я тих хто оточує.

Третьою педагогічною умовою формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я є *упровадження програми формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я, що передбачає використання освітньо-виховних та креативних можливостей дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки*. На нашу думку, необхідний студентам досвід ціннісного ставлення до свого здоров'я можливо набути лише у процесі всього періоду навчання у вищому педагогічному початковому закладі. Цього можна досягти тільки тоді, коли ця ідея буде наскрізною в системі професійно-педагогічної освіти студентів і об'єднуються освітньо-виховні зусилля викладачів.

Міркуючи таким чином, ми визнали, що доцільним є оптимізація існуючої практики формування у студентів ціннісного ставлення до свого здоров'я, орієнтація освітньо-виховних можливостей навчальної діяльності у вищій школі на формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я. Для цього була розроблена програма формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я. Ця програма: має наскрізну ідею, що полягає в педагогічному забезпеченні процесу формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я; спрямована на ознайомлення студентів із сутністю формування ціннісного ставлення до свого здоров'я, оволодіння ними необхідними оздоровчими технологіями.

Відкритий характер програми передбачає внесення відповідних змін, доповнень, виявлення з боку викладачів творчого підходу до планування та реалізації на практиці основних завдань формування ціннісного ставлення

студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я.

При упровадженні програми формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я важливу роль відіграє введення спецкурсу „Здоров'я студентів як цінність”.

У розробці змісту спецкурсу ми виходили з того, що поки здоров'я студентів не розглядається викладачами як обов'язковий і безпосередній результат освіти, вищі педагогічні навчальні заклади не покращуватимуть, а погіршуватимуть здоров'я студентів, що частково й відбувається зараз. Оскільки здоров'я студентів багато в чому залежить від якості навчання й виховання, то вирішити цю проблему може лише викладач, який буде зацікавлений у впровадженні й розповсюдженні здоров'язберігаючих технологій в практику освіти.

Для успішного вирішення проблеми формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я відповідну роботу необхідно проводити з перших днів перебування студентів у вищому педагогічному навчальному закладі. Разом із тим, найбільш доцільним, на наш погляд, є відокремлення й приведення в систему всіх тих знань про цінність здоров'я, які студенти мали можливість засвоювати безперервно, впродовж усього періоду професійної підготовки у вищому навчальному закладі й, на завершальному етапі навчання шляхом їх цільового узагальнення й систематизації є введення спецкурсу „Здоров'я студентів як цінність”.

Мета спецкурсу „Здоров'я студентів як цінність” – визначення та узагальнення теоретичних і практичних знань щодо формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів ціннісного ставлення до свого здоров'я, на систематичному рівні, а також засвоєння технологій його формування.

Зміст вище означеного спецкурсу було представлено студентам відповідними темами. При вивченні кожної теми розглядалися питання, що розкривають умови формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я на основі

інтеграції знань, умінь і навичок, набутих студентами на заняттях з дисциплін науково-природничого циклу й циклу фахової підготовки згідно навчального плану підготовки фахівця.

Забезпечити ефективне формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я не можна у межах однієї навчальної дисципліни, тому ми обрали дисципліни науково-природничого циклу й циклу фахової підготовки „Валеологія”, „Культура здоров'я”, „Основи здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу”, „Педагогіка”, що викладаються у вищих педагогічних навчальних закладах. Процес формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я передбачає активне використання різних за своїм змістом знань з біології, гігієни, фізіології, психології, фізичної культури, валеології, культури здоров'я та ін.

Виходячи з вищевикладеного, ми вважаємо, що формування ціннісного ставлення студентів до свого здоров'я може бути успішним тільки за умови виникнення у них стійкої потреби цінувати своє здоров'я та постійно вести здоровий спосіб життя.

Таким чином, щоб сформувати у студентів вищих педагогічних навчальних закладів ціннісне ставлення до здоров'я необхідно використовувати у сукупності вище означені педагогічні умови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Даньшева С. О. Педагогічні умови професійного самовиховання студентів технічних вузів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Даньшева Світлана Олегівна. – Х., 1999. – 195 с.
2. Журинська Л. М. Педагогічні умови управління самостійною роботою студентів вищих закладів освіти : автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. „Теорія і методика професійної освіти” / Л. М. Журинська. – К., 1999. – 20 с.

3. Калініченко А. І. Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді : автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. „Теорія і методика професійної освіти” / А. І. Калініченко. – Тернопіль, 2002. – 19 с.
4. Сопнєва Н.Б. Педагогічні умови формування навчальної етичної діяльності майбутнього вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. / „Теорія і методика професійної освіти” – Х., 2003. – 20 с.
5. Зверева М. В. О понятии „дидактические условиях” / М. В. Зверева // Новые исследования педагогических наук. – М. : Педагогика, 1987. – № 1. – С. 29–32.
6. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : монографія / С. У. Гончаренко. [за ред. І. А. Зязюна]. – К. : Видавництво „Віпол”, 2000. – 636 с.
7. Найн А. Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований / А. Я. Найн // Педагогика. – 1995. – № 5. – С. 44–50.
8. Гершунский Б. С. Образование в третьем тысячелетии: гармония знаний и вера / Б. С. Гершунский // Педагогика. – 1998. – № 2. – С. 49–58.
9. Курило В. С. Інноваційні процеси в освітніх системах / В. С. Курило // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2000. – С. 138–141.
10. Асеев В. Г. Мотивация поведения в формировании личности. / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 1976. – 181 с.
11. Психологія / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
12. Сухомлинский В. А. Обучение и воспитание – в единый поток / В. А. Сухомлинский // Радянська школа. – 1963. – № 11. – С. 151.

13. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С. Б. Елканов. – М. : Просвещение, 1989. – С. 171.
14. Ильев В. И. Технология театральной педагогики в формировании и реализации замысла школьного урока / В. И. Ильев. – М., 1993. – 401с.
15. Руднева Т. И. Основы педагогического профессионализма / Т. И. Руднева. – Самара : СИУ, 1996. – С. 28.
16. Харламов И. Ф. Педагогика : [учебник] / И.Ф. Харламов, – М. : Высшая школа, 1990. – С 194-195.
17. Амосов Н. М. Алгоритм здоровья / Н. М. Амосов. – М. : ООО „Изд-во АМТ” ; Донецк : Сталкер, 2003. – 219 с.
18. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения: В 2 т. / под ред. А. И. Пискунова / К. Д. Ушинский.– М. : Педагогика, 1974.
19. Сластенин В. А. Психология и педагогика : учеб. пособ. [для студ. высш. учеб. заведений] / В. А. Сластенин, В. П. Каширин. – М. : Изд.центр „Академия”, 2001. – 480 с.
20. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы. / И. Ф. Исаев. – М. ; Белгород, 1993. – 219 с.
21. Шиянов Е.Н. Развитие личности в обучении: учеб. пособ. [для студ. пед.вузов]. Е. Н. Шиянов, И. Б. Котова / – М. : Академия, 1999 (Нижний Новгород: Нижполиграф, ГИПП). – 288 с.
22. Грехнев В. С. Культура педагогического общения / В. С. Грехнев. – М. : Просвещение, 1990. – С. 58–59.
23. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 584 с.
24. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
25. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – С. 96–99.

26. Никандров Н. Д. Россия: ценности общества на рубеже XXI века / И. Л. Никандров. – М., 1991. – С. 66.
27. Натанзон Э. Ш. Психологический анализ поступков ученика / Э. Ш. Натанзон. – М. : Просвещение, 1991. – С. 121.
28. Фридман Л. М. Изучение личности учащегося и ученических коллективов : кн. [для уч-ля] / Л. М. Фридман, Т. А. Пушкина, И. Я. Каплунович. – М. : Просвещение, 1988.
29. Симонов В. П. Диагностика личности и профессионального мастерства преподавателя / В. П. Симонов. – М. : МПА, 1995. – С. 119.
30. Белухин Д. А. Основы личностно-ориентированной педагогики. Основы гуманного подхода к педагогической деятельности / Д. А. Белухин. – М. : Воронеж, 1996. – С. 298.
31. Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / М. В. Кларин // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 12–18.